

УДК 811.161.2'243'42'25:004

ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КОРПУСУ ТЕКСТІВ ІВАНА ФРАНКА У ВИКЛАДАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Соломія Бук

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра загального мовознавства,
вул. Університетська, 1/243, 79001 Львів, Україна
тел.: (032) 239 47 56*

Розкрито ефективність використання комп'ютерних технологій на заняттях з української мови як іноземної на прикладі електронного корпусу текстів (КТ) Івана Франка. Зосереджено увагу на перевагах словника-конкордансу, у вигляді якого подаються результати пошуку в КТ, та на особливостях використання паралельного корпусу текстів автоперекладів творів І. Франка.

Ключові слова: (паралельний) корпус текстів, конкорданс, автопереклад, українська мова як іноземна.

Застосування електронного корпусу текстів (КТ) стало невід'ємною складовою багатьох галузей мовознавства: лексикографії, когнітивної, комунікативної, соціо- та психолінгвістики, лексичної семантики, функціональної граматики тощо. Оскільки сучасні комп'ютерні технології багатократно спрощують та пришвидшують процес лінгвістичного опрацювання великих обсягів текстів, склався окремий корпусно-орієнтований підхід (Corpus-Based Approach) до вивчення лінгвістичних даних. Не залишилася осторонь і лінгводидактика [1, 7, 9, 13, 14].

Метод лінгвістичного дослідження, оснований на корпусах текстів, орієнтований на прикладне вивчення мови, її функціонування в реальному середовищі, а це дуже важливо для викладання мови. У методиці викладання іноземної мови класично склалося три напрями застосування корпусних даних: використання загальномовних національних корпусів, паралельних та учнівських корпусів. Світова практика розвитку цієї сфери доводить ефективність цих методів, тому варто її застосовувати й у викладанні української мови для іноземців.

Зараз незалежно реалізуються два проекти загальномовних корпусів української мови: Український національний лінгвістичний корпус – в Українському мовно-інформаційному фонді НАНУ [8] та Національний корпус української мови – в Інституті української мови НАНУ [6]. На жаль, користувачі не мають змоги їх використовувати в Інтернеті. Тому в статті проаналізовано застосування корпусних даних в українській мові як іноземній на прикладі корпусу текстів Івана Франка (КТФ), що укладається у Львівському університеті [3] і певна його частина є у вільному доступі [4].

Проект створення КТФ передбачає, що корпус буде охоплювати усі твори І. Франка (а це орієнтовно 7 млн слововживань). Величезний та різномірний обсяг спадщини письменника зумовив поділ КТФ на декілька підкорпусів: велика та мала

проза, драматургія, літературно-критичні праці, публіцистика, наукові розвідки, епістолярій, поезія, перекладні твори, паралельний підкорпус українсько-польських, українсько-німецьких і польсько-українських та ін. його автоперекладів.

Твори І. Франка не часто залучають до викладання української мови як іноземної, оскільки вони репрезентують підсистему західного варіанта української мови кінця XIX–початку XX ст. Проте, якщо проаналізувати 1 000 найчастотніших слів, наприклад, з його роману „Перехресні стежки” [5] (а це покриває майже 80% тексту, тобто забезпечує розуміння тексту на 80% [11]), то фактично усі лексеми тут належать до загальноживаних і лише поодинокі потребують особливої лінгвокультурної експлікації: *староста, граф, бурмістр, повітовий, адукат, ринський, панночка*. Безперечно, для ефективного використання КТФ треба враховувати контингент учнів та рівень їхнього навчання.

КТФ – зручний інструмент для роботи з лексикою та граматику, оскільки на всьому обсязі текстів дає можливість здійснювати автоматичний пошук будь-якої мовної одиниці у будь-якій формі у всіх контекстах. Результати пошуку програма представляє у вигляді конкордансу. Конкорданс – це тип словника, що подає до кожної реєстрової одиниці (слова чи словоформи) усі або вибірккові контексти її вживання, тобто уривки тексту, де вона функціонує. Контекст, який конкорданс подає до кожної лексеми, виконує дуже важливі функції: він необхідний для вибору та актуалізації потрібного значення; модифікує смисл у межах одного значення; уточнює значення (розширюючи чи звужуючи клас його денотатів); формує оказіональні значення; необхідний для десемантизації тощо.

КОНКОРДАНС ЛЕКСЕМИ ДЯКУВАТИ:

Вони з слізьми в очах **дякували** д-ру Рафаловичу ...

– Богу **дякувати**, вже незабаром буде десять літ.

– **Дякую** за комплімент, – з усміхом мовив Євгеній. – Але те, що я граю, то самі танці.

– ... Вже чоловік не знав, що з собою робити, та ось, Богу **дякувати**, що ви надіхали.

– **Дякую** пану старості! Сердечне дякую.

– **Дякую** вам сердечно, що, незважаючи на непогоду і заметіль, ви прибули так численно на мій поклик.

У КТФ відзначено інформацію про авторське мовлення та мовлення персонажів, тому студент легко зорієнтується, що та чи інша лексема чи конструкція (наприклад, у запропонованому випадку „Богу дякувати”) домінує у розмовно-побутовому стилі.

Застосовуючи граматику-перекладний метод викладання української мови для німецькомовних, польськомовних та російськомовних студентів, корисно та зручно застосувати паралельний корпус автоперекладів І. Франка [2].

Особливий інтерес в іноземців викликає той факт, що український письменник писав оригінали або перекладав їх рідною мовою. І. Франко вільно володів багатьма європейськими мовами. Він часто здійснював автопереклад¹ своїх українських творів польською („*Два приятелі*”, „*Патріотичні пориви*”,

¹ Автопереклад – переклад твору, який здійснив сам автор цього твору.

„Schönschreiben”, „На дні”, „Сам собі винен”, „Слимак”, „Добрий заробок”, „Хлопська комісія”, „Історія моєї січкарні”). Також виявилось, що деякі твори автор спочатку написав польською („Для домашнього огнища”, „Молода Русь”, „Знеохочений”, „Муляр”, „Рубач”, „Чума” та ін.) чи німецькою мовою („Свинська конституція”, „Острий-преострий староста”, „Терен у нозі” та ін.), а згодом сам переклав їх українською. До того ж з’ясувалося, що деяким своїм творам І. Франко зробив декілька автоперекладів, зокрема з польської – українською та російською („Яць Зеленуга”, „Гава”).

Як і будь-який паралельний корпус, кожен з них складається із двох пов’язаних між собою корпусів: перший обіймає тексти оригіналу, а другий – його переклад. Так виформовується українсько-польська, польсько-українська, німецько-українська і т. д. його частини. За класифікацією McEney, Xiao, Tono [14: 48], такий корпус належить до двоспрямованих, оскільки оригіналами є тексти, написані як українською, так й іншими мовами.

Важливим елементом паралельного корпусу є автоматичний зв’язок між обома його частинами, так зване „вирівнювання”. Текст та його переклад вирівнюється за абзацами та реченнями, що дає можливість наочно побачити, як автор переклав те чи інше слово, фразеологізм, речення. Також такий формат подання матеріалу дає змогу з’ясувати особливості перекладу: він дослівний, творчий чи взагалі його можна назвати новою редакцією твору.

Таблиця 1

**Зразок паралельного КТ оповідання І. Франка
„Das Recht des Schweines” [12]
та його автоперекладу українською „Свинська конституція” [10]**

Мова оригіналу: німецька	Мова перекладу: українська
„Ja, wenn ich reden soll“, sagte Grycuniak hochernst zu den ihm am nächsten Stehenden, „so muss ich ein Papier vor mir haben. Ich kann zwar nicht lesen, aber meine Nummern kenn’ ich doch wohl, und ein Papier muss ich haben und wenn es auch nur ein Steuerbüchel ist!“	— Та коли маю говорити, — промовив Грицуняк зовсім поважно до тих, що стояли найближче нього, — то мушу мати папір перед собою. Я то, по правді, неписьменний, але свої нумери знаю і без паперу не вмію говорити. Нехай се буде хоч би лише податкова книжечка.

За деякими даними, близько 50%, а на початковому етапі навчання до 80% часу перекладу витрачають на звернення до реферативної інформації [9], наприклад, до словників. Паралельний корпус текстів вирішує цю проблему, це добрий засіб для зіставного аналізу текстів, для вивчення методів та прийомів перекладу.

Також студентам-німцям і полякам цікаво дізнатися про ті реалії, які описував І. Франко про їхніх співвітчизників. Це підвищує мотивацію до перекладу саме цих текстів.

У статті розглянуто докладніше лише деякі аспекти застосування КТФ у викладанні української мови як іноземної, які зовсім не вичерпують можливостей його дидактичного використання. Зокрема, він дає змогу: пришвидшити процес

створення завдань і вправ з української мови, організувати самостійну роботу для іноземців, дібрати матеріал для занять на різні теми, знайти контексти для семантизації лексичних одиниць та граматичних категорій і приклади сполучуваності, отримати статистичні дані про мовні явища, які цікавлять викладача та студента. Окремого розгляду заслуговує застосування КТФ для пояснення омонімії, синонімії, антонімії та інших парадигматичних зв'язків лексики.

Отже, корпус текстів титана думки і праці І. Франка має великий дослідницький та лінгводидактичний потенціал, який можна використати у викладанні української мови як іноземної.

-
1. *Абрамова С.В.* Использование Национального корпуса русского языка в учебно-исследовательской работе школьников. – Доступно з : http://new.hse.ru/sites/conf_rus_lang/pages/Тезисы.aspx.
 2. *Бук С.* Архітектура польсько-українського та українсько-польського паралельного корпусу автоперекладів Івана Франка // *Slavia Orientalis*. – 2010 (у друці).
 3. *Бук С.* Корпус текстів Івана Франка: спроба визначення основних параметрів // *Прикладна лінгвістика та лінгвістичні технології: MegaLing-2006: Зб. наук. праць*. – К., 2007. – С. 72–82.
 4. *Бук С., Ровенчак А.* Онлайн конкорданс роману Івана Франка „Перехресні стежки”. – Доступно з: www.ktf.franko.lviv.ua
 5. *Бук С., Ровенчак А.* Частотний словник роману Івана Франка „Перехресні стежки” // *Стежками Франкового тексту (комунікативні, стилістичні та лексичні виміру роману „Перехресні стежки”)*. – Львів, 2007. – С. 138–369.
 6. *Демська-Кульчицька О.* Основи національного корпусу української мови. – К.: Інститут української мови національної академії наук України, 2005. – 219 с.
 7. *Добрушина Н.Р.* Как использовать национальный корпус русского языка в образовании? // *Национальный корпус русского языка: 2003–2005. Результаты и перспективы*. – М.: Индрик, 2005. – С. 308–329.
 8. *Корпусна лінгвістика / В.А. Широков, О.В. Бугаков, Т.О. Грязнухіна та ін.* – К.: Довіра, 2005. – 471 с.
 9. *Соснина Е.П.* Корпусная лингвистика и корпусный подход в обучении иностранному языку. – Доступно з: <http://www.ling.ulstu.ru>
 10. *Франко І.* Свинська конституція // *Франко І. Твори: У 50 т.* – Т. 20. – К., 1979. – С. 7–13.
 11. *Фрумкина Р.М.* Словарь-минимум и понимание текста // *Русский язык за рубежом*. – 1967. – № 2.
 12. *Franko I.* Das Recht des Schweines // *Die Zeit*. – VII Band. Wien, den 6. Juni 1896. N. 88. – S. 145–147.
 13. *Granger S.* Computer learner corpus research: current status and future prospects // *Applied Corpus Linguistics: A Multidimensional Perspective / Ed. by U. Connor and T. Upton*, 2004. – P. 123–145.
 14. *McEnery T., Xiao R., and Tono Y.* Corpus-based language studies: an advanced resource book. Routledge, 2006. – 412 p.

**LINGUODIDACTICAL POTENTIAL OF THE IVAN FRANKO TEXT
CORPUS IN THE TEACHING OF THE UKRAINIAN LANGUAGE
TO FOREIGNERS**

Solomiya Buk

*Ivan Franko National University of L'viv,
Department of Applied Linguistic,
1/343, Universitets'ka St., 79001 Lviv, Ukraine,
phone: (032) 239 47 56*

In the article, the efficiency of computer technology using during Ukrainian lessons for foreigners was described on the example of computer text corpus of I. Franko. Attention was concentrated at the advantaged of concordance of his works as well as at the application of parallel text corpora of I. Franko auto-translations.

Key words: (parallel) text corpus, concordance, auto-translation, Ukrainian language as foreign.

**ЛИНГВОДИДАКТИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ КОРПУСА ТЕКСТОВ
ИВАНА ФРАНКО В ПРЕПОДАВАНИИ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА КАК
ИНОСТРАННОГО**

Соломія Бук

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра общего языкознания,
ул. Университетская, 1/343, 79001 Львов, Украина
тел.: (032) 239 47 56*

В статье раскрыта эффективность использования компьютерных технологий на занятиях по украинскому языку как иностранному на примере электронного корпуса текстов (КТ) Ивана Франко. Сосредоточено внимание на преимуществах словаря-конкорданса, в виде которого поданы результаты поиска в КТ, и на особенностях использования параллельного корпуса текстов автопереводов И. Франко.

Ключевые слова: (параллельный) корпус текстов, конкорданс, автоперевод, украинский язык как иностранный.

Стаття надійшла до редколегії 10.02.2010

Прийнято до друку 12.04.2010